

An aerial photograph of a coastal region, likely Skagen, showing a river and a bay. The text is overlaid on the image.

NORNA's 45. symposium

Navn og navnebærer

Skagen 1.-4. oktober 2014

RESUMÉER

Laurine Albris

Sakrale stednavne på/ved jernalderens stormandsmiljøer

Et spørgsmål om hønen eller ægget

I mit igangværende ph.d.-projekt anvender jeg komparative analyser af stednavne og arkæologi til at belyse bebyggelse og landskab omkring yngre jernalders stormandsgårde i Danmark. Undersøgelserne er en del af et forskningsprojekt, der har til formål at belyse hvordan den førkristne religion var organiseret i første årtusind e.Kr.

Jernalderens og vikingetidens stormandsgårde formodes at få en større rolle i og en voksende kontrol over kulten og religionen gennem første årtusind. De to vigtigste stormandsgårde i undersøgelsen er begge nært knyttet til et sakralt navn: *Gudme*, 'gudernes hjem' på Fyn og *Tissø*, 'gudens/gudernes/guden Tyr's sø', på Vestsjælland.

Gudme er blevet en klassisk lokalitet, der har dannet grundlag for modeltænkning om jernalderens religiøse landskab. Også de andre 10 lokaliteter, der bærer varianter af navnet *Gudhem*, samt navnene i landskabet rundt om Gudme, har været vigtige i denne diskussion. Når det gælder stormandsgården ved Tissø bliver det sakrale navn i tolkningsvarianten 'Tyr's sø' ofte bragt op når udgravninger og fund fra området præsenteres, men stednavnets forhold til materialet og de forskellige tolkningsmuligheder er aldrig blevet diskuteret mere indgående.

Dannelsen af stednavne fordrer en vis konsensus indenfor en gruppe og de sakrale navne hjælper os til at udpege, hvilke steder der blev betonet i det fælles religiøse liv.

I oplægget stilles spørgsmålet hvilken social kontekst disse sakrale navne kan være opstået i, hvad der var den oprindelige navnebærer, og hvilket kronologisk forhold navnene kan have til de tilknyttede stormandsmiljøer. Det arkæologiske materiale bliver anvendt i en diskussion om hvilke forhold der har givet anledning til stednavnenes dannelse, samt hvilken rolle navnene spillede i det religiøse og sociale landskab.

Lisbeth E. Christensen

Centrale stednavne og centrale pladser på Fyn

Nye fund og mulige strukturer

Såvel stednavne som arkæologiske fund og strukturer kan afspejle centrale pladser fra yngre jernalder og vikingetid. I Danmark optræder de muligt centralpladsrelaterede stednavne jævnt geografisk fordelt, og det samme gælder arkæologiske kilder til centrale pladser; lokaliteterne ligger nogle steder enkeltvis, mens de andre steder afspejler større eller mindre tyngdepunkter.

En gruppe stednavne på Nordøstfyn med mulig relevans for centralitet er tidligere blevet præsenteret, men uden arkæologiske fund, der kunne understøtte teorier om central betydning eller materiel velstand i området. Måltrettede detektorafsøgninger omkring de pågældende lokaliteter i de seneste år har imidlertid ændret dette billede.

I foredraget præsenteres de senere års fundtilvækst på Nordøstfyn med fokus på en diskussion af forholdet mellem de centralpladsindicerende stednavne og fundmaterialets udsagnsværdi. Grupperingen af såvel stednavne som fund giver desuden anledning til overvejelser om bagvedliggende strukturer og organisering.

Martin Sejer Danielsen

Danske landsbykirkers navne i sagn og tro

Rigtig mange danske kirkenavne består af formelt sekundære navnedannelser ”med sognebyens navn som forled og subst. kirke som artsled” (Bent Jørgensen, 2002, i NORNA-rapporter 74, s. 145), fx *Randbøl kirke* (og sogn i Tørrild herred). Denne navnestruktur må nok ses som udslagsgivende for det meget begrænsede fokus på landsbykirkernes navne i den danske stednavneforskning: Det er landsbynavnet, fx *Randbøl*, der har vores forskningsmæssige interesse. Blandt 1800-tallets almuebefolkning var interessen for netop kirkenavnene derimod meget stor hvilket kommer til udtryk i sagn der forklarer ophavet til kirkens navn og evt. bebyggelse.

Kirken har som det kristne landsbysamfunds naturlige centrum og typisk meget høj alder – mange nuværende landsbykirker grundlagdes allerede omkring 1150 – været det naturlige udgangspunkt for sagnfortællinger. Mange faste sagntyper går igen over hele landet, fx trolden Find der bygger kirken, og andre forekommer mere unikke for lokalsamfundet. Evald Tang Kristensen udgav i 1895 tredje bind af sit omfangsrige værk *Danske Sagn* hvori han fandt det relevant at ordne en sagntype under overskriften ”Kirkenavnets fremkomst” (s. 159 ff.; ligeledes gentaget i værkets nye række, bind 3 fra 1931, s. 114 f.). Et eksempel herfra lyder:

Da man vilde opbygge *Randbøl kirke*, havde man intet held dermed; ti hvad man byggede op om dagen, blev nedrevet om natten. Omsider mærkede man jo nok, at stedet, man havde valgt til byggeplads, var i en eller anden trolds magt, og man blev da nødt til at søge om en anden plads. Til den ende tog man to bøller [dvs. *buller* ”tyre”] og slog dem løs om aftenen, og hvor man så fandt dem liggende om morgenen, skulde kirken bygges. De fandtes liggende ved en kjæmpehøj, hvor sagnet beretter, at kong Ran er begravet. På dette sted blev kirken altså bygget, og fik navnet *Randbøl* efter kong Ran og bøllerne. (Evald Tang Kristensen, 1895, *Danske Sagn*, bind III, nr. 820)

Mange sagn der forklarer kirkenavnets fremkomst, genfindes også under andre overskrifter, og visse sagn kan spores langt tilbage i historien. Med udgangspunkt i materialet i Tang Kristensens sagnudgivelser og med støtte i de hidtil udkomne bind af Nationalmuseets serie *Danmarks Kirker* har jeg undersøgt hvordan 1800-tallets danske almuebefolkning forklarer ophavet til deres lokale

sognekirkers navne. Hvilke navngivningsmotiver er på spil, og hvordan kobles fortællingen, kirkenavnet og lokaliteten sprogligt sammen? Hvorfor er det så relativt ofte kirkens navn – og ikke bare landsbyens navn – der sættes i forbindelse med disse forskellige navngivningsmotiver?

Undersøgelsen tager teoretisk afsæt i mit kandidatspeciale afleveret august 2013 og lægger an til mine studier som ph.d.-stipendiat ved Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Ole-Jørgen Johannessen

To eller flere navn på en og samme gård - indikere det ødelegging i seinmellomalderen eller nyrydding på 1600-tallet?

Utgangspunktet for innlegget er det forhold at vi i en skatteliste for Sunnfjord futedømme fra 1626 finner 27 eksempler på at en og samme gård bærer to navn, typisk: *Berg raro Wathne*. Det er et fenomen som er ganske uvanlig, men som likevel forekommer i både kilder fra seinmellomalderen og tidlig nytid. Spørsmålet er om dette er gamle, men ødelagte middelaldergårder (pga. agrarkrisen, pest osv.) eller det indikerer nyrydding pga. befolkningspresset som gjør seg gjeldende utover på annen halvdel av 1500-tallet.

Første del av innlegget vil være en typologisk analyse av det aktuelle navnematerialet og et forsøk på å plassere disse navneskiftene inn i de typologiene som f. eks. Vibeke Dalberg utviklet i sin doktoravhandling. Dernest vil jeg redegjøre for disse gårdenes geografiske plassering i de respektive bygdelag, deres landskyldstørrelse og eiendomsforhold. Til slutt vil jeg se på hvilke av de to navnene som er eldst og hvilket navn som i løpet av første halvdel av 1600-tallet fester seg, eller om det kan påvises fortsatt bruk av to navn, ett som offisielt matrikelnavn, ett som det Norske Gaardnavne kaller «daglig navn».

Bent Jørgensen

Navnebærere uden oplagt navn

Det er uproblematisk og indlysende for enhver, at jernbanestationen, posthuset og telefoncentralen i Holbæk har navnet *Holbæk*. Men i en række tilfælde fik sådanne enheder inden for den moderne teknik navne, som undgik den ellers oplagte mulighed. Telefoncentralen i Rørvig fik navnet *Isøre*, jernbanestationen i Gørslev fik navnet *Østervang* etc.

Foredraget ser nærmere på de sproglige konfliktsituationer, som udløser dette fravalg, og undersøger samtidig det sproglige inventar i de tilvalgte navne. Navngivningen bedømmes desuden i lyset af spørgsmålet om dette navnestofs formelle status. Hedder stationen i Holbæk altid *Holbæk* (betydningssekundær) eller hedder den også eller af og til *Holbæk Station* (formelt sekundær eller betydningssekundær med epexegetisk led)?

Lars-Jakob Harding Kællerød

Laurentius, Nicholas og Clemens

Værnehelgener som navngivningsmotiv i et vendsysselsk fiskersamfund

I personnavnestudier over dansk navnestof i middelalderen og århundrederne efter reformationen har man gentagne gange kunnet konstatere påfaldende regionale forskelle med hensyn til et fornavns udbredelse. Når der i den forbindelse er tale om et helgennavn, er en speciel tilknytning til den pågældende helgen i området ofte den årsagsgivende forklaring til navnekoncentrationen. Det er eksempelvis tilfældet med Tøger i Thy, hvor en særligt dyrket missionær har båret dette navn (Thomsen 1926, i Danske Studier, s. 140), eller Knud på Fyn og i mindre grad på Sjælland og i Sønderjylland, hvortil historiske begivenheder knytter helgenerne Knud den Hellige og Knud Lavard (Meldgaard 1982, i Studier I Nordisk Filologi, s. 192). Ligeledes tillægges helgener en vis indflydelse i regioners navnebrug i kraft af deres virke som kirkers skytspatroner, hvilket eksempelvis er tilfældet for udbredelsen af Olaf på Sjælland, hvor Sankt Olai kirker findes i Roskilde og Helsingør (ibid., s. 191f.). Den konventionelle forskning vidner således om, at der i Danmark er "...en nøje sammenhæng mellem navneskikken og middelalderens h[elgen]dyrkelse." (Hald 1961, i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder VI, sp. 337).

I mit speciale Kristendommens spor i navnebrugen på Sjælland i 1700- og 1800-tallet (bedømt i januar 2014) har jeg efterforsket, om der inden for et sammenhængende midt- og vestsjællandsk område findes en geografisk ulige fordeling af helgennavne og udviklinger heraf, og om mulige koncentrationer kan forklares ved en høj synlighed af den navnebærende helgen i det pågældende område, eksempelvis i form af dedikation til en nærliggende købstadskirke, forekomster i kalkmalerier i en lokal sognekirke og tilknytning til helligkilder. Det primært anvendte navnekorpus er udarbejdet på baggrund af nyindtastning af mandnavne i folketællingen fra 1787, mens tilsvarende fra folketællingen 1880 er anvendt perspektiverende. Det er således navnebrugen omkring 250 år efter reformationen, undersøgelsen afspejler, men grundet en gennemgående ensartethed i danskernes navnemasse fra middelalderens slutning frem til indgangen af det 19. århundrede (Eggert 2009, i Landbohistorisk Tidsskrift, s. 89), de praktiserede opkaldelseskikke (Meldgaard 1982, i Studier I Nordisk Filologi, s. 200) og en udpræget stedbundenhed, er det dog sandsynligt, at folketællingens navne retrospektivt vidner om hvilke helgennavne, der har været fremtrædende i den sjællandske almuebefolknings navnebrug i katolsk tid. Resultaterne viser en påfaldende lav relation imellem de mulige navngivningsmotiver og den faktiske udbredelse af et helgennavn og indikerer således, at den officielle helgendyrkelse i middelalderen ikke har haft den formodede betydning for navnebrugen som antaget.

Mit oplæg på NORNA-symposiet skal ses som et supplement til mit speciale. Undersøgelsen bag oplægget beror på samme teoretiske og metodiske overvejelser som specialet, men adskiller sig herfra ved at omhandle navnebrugen i et vendsysselsk fiskersamfund. Det primære navnekorpus består af

mandsnavne i folketællingen 1787 fra syv sogne i det nordlige Vendsyssel, fra Horne i vest til Skagen købstad i øst, mens mandsnavne fra folketællingen 1880 igen er anvendt perspektiverende. Det er undersøgelsens formål at udforske, dels om navnet på den lokale købstadskirke ser ud til at have haft betydning i navnebrugen, dels om de søfarendes værnehelgeners navne og udviklinger heraf udgør en større del af den samlede navnemasse, end det er tilfældet på Sjælland. Fokus vil derfor primært blive lagt på helgennavne, hvor den navnebærende helgen kan formodes at have haft en særlig betydning i det vendsysselske fiskersamfund i kraft af Skagens gamle kirkes patron, Laurentius, samt de to vigtigste værnehelgener for søfarende, Nicholaus og Clemens.

Katharina Leibring

Namn och namnbärare – om könsneutrala och könskonträra förnamn

Att ett förnamn omtalar namnbärarens kön är i många kulturer en av namnets viktigaste egenskaper (Alford 1988). Sedan några år betraktar det svenska Skatteverket inte längre olika förnamn såsom olämpliga för det ena eller andra könet, oavsett om det gäller barn eller vuxna (Skatteverkets ställningstagande 2009-12-14). Deras ställningstagande hade föregåtts av några rättsfall och medial uppmärksamhet, främst vad gällde vuxnas rätt att lägga till ett könskonträrt förnamn. Också vissa politiska partier (FI, Mp) har drivit kampanjer för att förnamn ska kunna ges oberoende av bärarens kön.

I det här föredraget vill jag först undersöka om denna fråga har något folkligt intresse eller stöd. Jag studerar vilka namn som de senaste åren getts till båda könen och försöker genom att sammanställa några aktuella attitydundersökningar få fram rådande attityder till att ge pojkar flicknamn och vice versa. Utifrån svenska (Brylla 2007) och amerikanska undersökningar (Barry & Harper 1993, Lieberson, Dumais & Baumann 2000, Sue & Telles 2007) undersöks också om tidigare uttalanden om att könsneutrala namn har kortare omloppstid, och om att föräldrar är olika benägna att ge sitt barn denna typ av namn beroende på barnets kön, tycks vara giltiga i Sverige idag.

Maria Löfdahl & Sofia Tingsell

Namnet, platsen, narrativet

Namngivning som postkolonial strategi?

I detta föredrag presenteras en del av projektet *Det mångkulturella Sveriges onomastikon* som behandlar namn och flerspråkighet ur olika perspektiv.

Projektet bygger på ett material som består av intervjuer med flerspråkiga individer. Informanterna representerar olika typer av flerspråkighet. Gemensamt för dem är dock att de utgör en minoritet i ett majoritetssamhälle. Vissa informanter har resandebakgrund och har utgjort en minoritet i Sverige i 500 år. De har svenska som sitt förstaspråk men resanderomani, som meddelarna behärskar i olika hög grad, genomgår idag en revitaliseringsprocess där den bärande tanken är att språket skall kunna användas i alla situationer och här är namn (både person- och ortnamn) väsentliga. Andra informanter är nyanlända i Sverige och har nyligen dels börjat lära sig svenska och dels påbörjat processen att rota sig i ett nytt land och skapa ett nytt hem. Även för dessa meddelare är namn viktiga. Som nyanländ är det av praktiska skäl viktigt att tidigt lära sig avkoda namn.

Tidigare undersökningar (Löfdahl, Tingsell & Wenner u.u.) visar att förståelse av namnen även uppfattas som ett viktigt led i processen att skapa ett nytt hemland. En av våra informantgrupper består av flerspråkiga barn som talar dels svenska (och ofta har det som sitt starkaste språk), dels ett annat språk framförallt i hemmiljön. För dem är namn och namngivning ett sätt att markera tillhörighet och närvaro och att stärka gruppidentiteten. Genom namngivning markeras närvaro och förtrogenhet (jfr Vidberg 2008:455). Det är i grunden sociala och kulturella processer. I vår undersökning äger dessa processer rum i områden som utgörs av kontaktområden där olika kulturer möts. Gemensamt för dessa områden är att makt utgör ett inslag. Sådana kontaktområden kan jämföras med koloniala områden eftersom de präglas av en liknande makthierarki. Relationen mellan namnen, namnbärarna och namngivarna präglas av en maktstruktur som är jämförbar med postkoloniala processer som återfinns på andra håll i världen (Afrikanska stater, Nordirland etc). Vi kommer att diskutera namnen i relation till maktstrukturer.

Minna Nakari

Kaisa Vilhuinen – en skogsfinsk kvinna med många identiteter

Skogsfinnarnas historia går tillbaka till de svedjebrukande finska invandrare som på 1500- och 1600-talet bosatte sig i skogsområden i Mellansverige och östra Norge. Trots en gradvis försvenskning från och med 1700-talet utgjorde deras ättlingar ännu på 1800-talet och i början av 1900-talet ett i nationalromantiska besökarens ögon intressant forskningsobjekt på grund av bevarade kulturella och språkliga drag. Även i dag finns det ett levande, såväl vetenskapligt som allmänt, intresse för finska rötter både i Sverige och i Norge.

Majoriteten av skogsfinnarna härstammade från den östfinska namntraditionens område, närmare bestämt från den tidigare storkommunen Rautalampi i Savolax, och därför kan ett relativt stort antal finska släktnamn påträffas i tidiga källor. I östra Finland, dvs. i Savolax och Karelen, hade ärftliga släktnamn nämligen varit i bruk antagligen ända från 1200-talet. I det här östliga namnsystemet gav namnen uttryck åt familje- och släkttillhörighet och de användes till exempel för att ange rätten att nyttja släktens fångstmarker och svedjefall. (Paikkala 1995 s. 110 ff.) De östfinska släktnamnen byggde ofta på manliga förnamn och hade avledningsändelsen *-(i)nen*. Ännu på 1500- och 1600-talet innehöll suffixet vokalen *-i* som på 1700- och 1800-talet försvann i en del namn, medan vissa namn fortfarande hade parallellformer såsom *Vilhuinen/Vilhunen*. (Paikkala 1988 s. 31.) I kvinnliga släktnamn förekom avledningsändelsen *-tar/-tär* i stället för *-(i)nen*, t.ex. *Vilhutar*. Genom att göra några stickprov i kyrkböckerna har Sirkka Paikkala (1989, 2004 s. 558 f.) visat att släktnamn på *-tar/-tär* var vanliga i Savolax på 1600-talet och i början av 1700-talet men förekom i någon mån också på 1800-talet.

Enligt tidigare forskning kom skogsfinnarnas savolaxiska och karelska släktnamn under 1700- och 1800-talet allt oftare att ersättas av farsnamn och gårdsnamn efter modell av omgivningens rådande namnmönster. Exempelvis kan Pål Furuberg (1995 s. 133 ff.) på basis av både officiella källor och privat brevmaterial konstatera att de finska släktnamnen är på väg att gå ur bruk i Norge på 1800-talet. Guldbland Alhaug och Minna Saarelma (2008 s. 24), som analyserat möten mellan finskt och norskt namnsystem, har i sitt Grue-material från 1900 bara ett finskrelaterat efternamn.

Min avsikt är att närmare studera utvecklingen av det skogsfinska tillnamnsbruket och därigenom bidra till att belysa hur den skogsfinska identiteten bildats och förändrats under olika tider. I litteraturen har jag påträffat ur socioonomastisk synvinkel intressanta personer som skulle kunna

utgöra utgångspunkter för mikrohistoriska studier. En av dem är *Kaisa Vilhuinen* (1855–1941), sierskan från Mulltjärn i Östmarks socken. Kaisa lär ha varit en stor traditionsbärare i och med att hon kände till forna dagars besvärjelser, sägner och visdom, och var en av de sista som behärskade finska språket i Finnskogen. På grund av sina kunskaper blev hon föremål för många folkloristers och dialektforskares nyfikenhet. Namnforskarens uppmärksamhet fästs dock vid den stora variationen i benämningar den här kvinnan bär i litteraturen. I vilka sammanhang kom de olika namnfraserna till användning?

Litteratur

- Alhaug, Gulbrand & Saarelma, Minna 2008. *Eeva Törmänen* eller *Eva Dørmænen*? Møte mellom finsk og norsk namnesystem i Noreg. I: Nordiska namn – namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. (NORNA-rapporter 84.) Uppsala: NORNA-förlaget. S. 21–37. Tillgänglig också på adressen:
<http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/1228/article.pdf?sequence=1>.
- Furuberg, Pål 1995. Finske personnavn fra norsk finnskog 1821–1875. I: Slektnamn i Norden. Rapport frå NORNAS tjuuførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Red. av Kristoffer Kruken. (NORNA-rapporter 58.) S. 129–139. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Paikkala, Sirkka 1988. Finnische Familienahmen auf *-(i)nen*. *Studia anthroponymica Scandinavica* 6. S. 28–69. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1989. Sen nimi kenen lammas. Naisten sukunimistä Savossa. I: *Sukuviesti* 7–8/1989.
- 1995. Från olika namnsystem till ett enhetligt släktnamnssystem i Finland. I: Slektnamn i Norden. Rapport frå NORNAS tjuuførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. 109–127. Red. av Kristoffer Kruken. (NORNA-rapporter 58.) S. 109–127. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2004. Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921. SKST 959. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Gudlaug Nedrelid

Oppkallingsnamn

Oppkallingsnamn står i eit særleg forhold til eit namn som er i bruk frå før (basisnamn, jf. Rentenaar 1996: 1013 ff.)¹ på den måten at det anten gjentek namnet, eller på ulike måtar assosierer til namnet. Oppkallingsnamn finst i alle kategoriar, stadnamn, personnamn og det somplarbli kalla ”andre namn”.

Stadnamn kan vera oppkalla med heile namnet (*Paris, Texas*) eller heile namnet med eit forklarande tillegg (*Ny Ålesund*). Stadnamn kan ogso vera oppkallingsnamn der delar av namnet minner eller heidrar personar (bynamn og gatenamn mange stader i verda, som *Kristiansand, Tordenskjoldsgate*). Oppkallingsnamna i stadnamnkategorien kan vera offisielle (jf. døma ovanfor) eller uoffisielle (*Kongo* eller *Chicago* som uoffisielt grendenamn/ bydelsnamn mange stader). Uoffisielle namn kan seinare bli offisielle, eller i det minste halvoffisielle (*Port Arthur* i Åbo).

Personar kan vera oppkalla etter andre personar med heile namnet (fullnamnsoppkalling), delar av namnet (movering) eller berre framlyden (førebokstavsoppkalling). Personar kan ogso vera oppkalla etter stader (*Paris Hilton, Rud-en*). Ogso slike namn kan vera offisielle (*Paris Hilton*) og uoffisielle (*Rud-en*). I klassen ”andre namn” finst det namneberarar av svært mange ulike kategoriar, husdyr, skip, lokomotiv, fly, boreplattformer osv., som har vore og er oppkalla etter like mangeulike kategoriar av namneberarar (som hunden *Stalin*, kua *Alexis*, flyet *Harald Gille*, skip som *sir Charles Hambro, Eidsvold, Skibbladner*, lokomotivet *Dovregubben*, boreplattforma *Aleksander Kielland* osv). Her er det (nesten?) berre fantasien som set grenser. Ogso her er det både offisielle namn (td. namn på skip, døypte med høgtideleg seremoni og innførde i offentlege register) og uoffisielle namn (td. namn på kjeledyr og privatbilar).

I dette innlegget er det meininga å diskutera nokre stadnamn som er oppkalla etter andre stadnamn, og særleg motivasjonen for at eksisterande stadnamn blir brukte på nye lokalitetar. Slike namn kan eventuelt bidra til å kasta ljøs over namngjevingsprosessen.

---

¹Rentenaar, 1996: Namen in Sprachtausch: Toponymische Nachbenennung. I: Eichler, Ernst u.a. (red.): *Namenforschung. 2. Teilband* (1013-1018). Berlin – New York, Walter de Greuter.

Kristina Neumüller & Sonja Entzenberg

Variation i kvinnonamn?

Nedslag i förnamnsskicket i Luleå och Borgholm

En allmän föreställning är att variationen av förnamn är större hos kvinnor än män. Namngivningen av flickor tycks ha varit mer mottaglig för namntrender samtidigt som pojkars namn i större utsträckning styrts av uppkallelsesystemet. De studier som finns visar att kvinnors förnamn omfattas av kreativitet vid nybildning och en relativt stor import av förnamn från andra språk.

Syftet med denna studie är att undersöka hur kvinnors förnamnsskick framstår i ett begränsat material från 1690- och 1730-talet i Luleå samt 1860-1900 i Borgholm. Namnen i Borgholm är hämtade från vigsellängder, medan materialet från Luleå huvudsakligen är hämtat ur dopböcker.

Vår utgångspunkt är att problematisera den omtalade namnfattigdomen i Sverige under 1700-talet och vidare 1800-talets namnexplosion. Hur gestaltar det sig i vårt material? Vilken spridning fick flernamnssystemet och hur påverkade det variationen i kvinnonamnen? Resultatet av namnstudierna förklaras med hänvisning till de sociala förändringar samhället genomgick under perioden.

Michael Lerche Nielsen

Navn og navnebærer: Klim sogn i Han herred som case-story

Stednavneforskningen beskrives traditionelt som en sprogvidenskabelig disciplin, som på basis af de bedste kildeformer og genuine udtaleformer tolker navnestoffet til glæde for andre sprogforskere, lokalt, interesserede, historikere, arkæologer og forhåbentlig mange andre (se fx Den Store Danske Encyklopædi 18: 48).

De forskellige sproglige tolkningsmuligheder kan understøttes gennem opsøgende arbejde i felten samt ved studier af pålidelige kort med højdekurver, jordbundsforhold m.v., og for mange stednavneforskere er denne "realgranskning" obligatorisk. Realgranskningen vanskeliggøres dog af, at mange bebyggelsesnavne ikke længere anvendes, ligesom ældre optegnelser og kort med navne på naturlokaliteter ofte kan være vanskelige at stedfæste eksakt.

Der er imidlertid en yderligere hjælp til undersøgelse af et områdes bebyggelsesnavne, nemlig den godshistoriske analyse, dvs. fastlæggelsen af godsmængdens omfang og skiftende ejerforhold gennem tiden. Inden for historiefaget har godshistorisk analyse længe været benyttet til belysning af landbrugsøkonomiske konjunkturer, sygdomskatastrofer, adelens og væbnerstandens vekslende udfoldelsesmuligheder, udviklingen fra mange små hovedgårde til storgodsdrift m.m. Som dansk mønstereksempel inden for dette forskningsfelt kan nævnes Erik Ulsigs *Danske Adelsgodser i Middelalderen* (1968).

Det kan undre, at den godshistoriske analyse ikke er en obligatorisk del af stednavneforskningen, da en sådan analyse ofte vil belyse og tidsfæste navnebærende bebyggelses størrelse og art, navneskifter, samt nedlæggelse og nyetablering af bebyggelser. Ud over at ejerforholdene kan kaste lys over konkrete navngivningsmotiver, kan den godshistoriske analyse desuden medvirke til afklaring af fejl og uklarheder i tekstkilderne og dermed kvalitetssikre belægsserien for de enkelte godsenheder. Endelig kan godshistorisk analyse understøtte lokalisering af belæg, hvor de er blevet sat i forbindelse med flere, ofte homonyme lokaliteter. Erland Porsmose har i artiklen *Grydstrup. To hovedgårde for meget – og en for lidt* (1991) givet nogle gode fynske eksempler på denne problematik, hvor forvirringen har ført til flere graverende fejl i *Danmarks Stednavne*.

I foredraget vil jeg belyse symposietemaet "navn og navnebærer" med eksempler fra det nordjyske sogn Klim med udgangspunkt i *Danmarks Stednavne* 21 (1991). Det drejer sig om læsefejl med mange år på bagen, diskutabel klassificering af navne som enten natur- eller bebyggelsesnavne, samt lokaliteter i sognet omtalt i kilderne med skiftende navne.

Ingvil Nordland

Offentlig normering av gårds- og bruksnavn – et brudd på navnebrukerens identitet?

Bygdens folk har gitt *min* gård navn, og kaller jeg mig efter gården, er det sambygdingene som mitt navn skyldes. Vi kjenner jo gåten om navnet: ”eg hev det, du brukar det.”

(Magnus Olsen i *Hvad våre stedsnavn lærer oss* fra 1934)

Skrivemåten av norske gårds- og bruksnavn fastsettes etter reglene i lov om stadnamn (stedsnavnloven), og skal som hovedregel følge gjeldende rettskriving og norske rettskrivingsprinsipper. En stor del av den norske befolkninga, om lag 70 %, har et gårds- eller bruksnavn som etternavn. Etternavnsformene har gjerne en mer konservativ skrivemåte enn stedsnavna de er utleda av. For eksempel er det i dag mer enn 11 500 personer i Norge som har etternavnet *Dahl*, mens under 130 personer heter *Dal*.

Svært mange som bor på og driver gårdsbruk i dag, har etternavn som faller sammen med navnet på eiendommen. Mange grunneiere betrakter disse navna som sin egen private eiendom og som en del av deres identitet, og opplever derfor offentlig normering av gårds- og bruksnavn som et overgrep.

Vedtak om skrivemåten av stedsnavn kan påklages, og behandles av ei egen klagenemnd for stedsnavnsaker. I perioden mellom 1992 og 2008 behandla klagenemnda ca. 500 saker som gjaldt skrivemåten av nedarva gårds- og bruksnavn. Med utgangspunkt i et utvalg saker fra Midt-Norge skal jeg i dette foredraget se nærmere på klagernes argumentasjon, og drøfte noen prinsipper og holdninger som kommer fram i denne typen klagesaker.

Dette foredraget bygger på kapittel 6 i masteroppgaven min, *Normering av stedsnavn i skjæringspunktet mellom vedtaksorgan og grunneier: en analyse med bakgrunn i klagenemndas behandling av saker fra Midt-Norge i perioden 1992-2008*. Hele avhandlingen er tilgjengelig i DUO (Digitale utgivelser ved Universitetet i Oslo), se <https://www.duo.uio.no/handle/10852/26862>.

Lennart Ryman

Att heta och att kallas. Reflexioner kring ”*dictus*”-formler med utgångspunkt i senmedeltidens Stockholm

Termen ”*dictus*”-formel används av John Kousgård Sørensen i *Patronymer i Danmark 1* (1984 s. 95 ff.). Några av hans exempel är *Gunildis dicta doter Swens, Nicolaus ... cognomento Greuesun, Biorn dictus Pæterssun* och *Andream Knutsun dictum Groossun*, samt, för icke-parentonymika, *Guthserc dictus Niger, Esbernus dictus Snerlyng* och *Aggo Swenssøn dictus Pibestok*. Föga förvånande finner han att *dictus*-formler för patronymika är ovanliga.

Här vill jag i första hand försöka utröna vad *dictus*-formlerna kan säga om skrivarens, namnbärarens och omgivningens attityd till det aktuella elementet. En utgångspunkt är därvid Kousgård Sørensens karakteristik (s. 96): ”en formel, der angiver, at man også/ lige så tit/ normalt / udelukkende kaldes ved det og det navn”. Förutom skrivningar som motsvarar nusvenskans ”som kallas” undersöker jag också motsvarigheter till nusvenskans ”heter”.

Dictus-formler har tagits upp av Horst Naumann (i *Familiennamen im Deutschen 1*, 2009 s. 249 ff.) och Dave Postles (*Naming the people of England*, 2006 s. 97 ff.). *Dictus*-formler visar enligt Naumann att det rör sig om en pågående process i utvecklingen mot ett system förnamn + släktnamn, och att tillägget till förnamnet är fakultativt. Postles omdöme är likartat. Han undersöker särskilt fall där formeln tycks motiveras av att en person var känd under flera olika tillnamn.

Utgångspunkten för min framställning är några skrivningar från Stockholms tänkeböcker från medeltiden, som pekar åt två olika håll. De har dock det gemensamt att ett skifte i omtalssättet för namnbäraren äger rum efter döden.

Henrik Mansson – Pinnow-Heiki (delvis efter SMP 3 sp. 317 f.):

1477 *Henrik Pynnow* (STb 1 s. 103); 1483 *Henrik Pynnow* STb 2 s. 23, köper hus; 1487 (i överskrift) *Pynnow Heykes* hustru, *Hinrik Manssons Pynnow* STb 2 s. 216 f., avliden, hans hustru Cristina Jønssedr skiftar arv med hans bröder Andhers, Vitke och Oleff Manssöner; 1487 *Pynnow Heyke vxor* STb 2 s. 238; 1487 *Hinrik Manssons epterleffua kallad Pynnow Heyky* (SJB 2 s. 122) hans bröder i Hollola sn, Tavastland kvitterar arv.

Henrik Månsson ger i sin livstid intryck av att bära ett tyskt släktnamn, *Pinnow*, som i Stockholm har en känd namnbärare i den f.d. tyske rådmannen Henning Pinnow. Vid Henriks död framkommer det dock att han kommer från Tavastland och att det genuina namnskicket snarare är finskt, med en finsk huvudnamnsform och ett troligen finskt framförställt tillnamn. Enligt fil. lic. Ulla Swedell

(muntlig uppgift) kan hans namn troligen sammanställas med det finska släktnamnet *Pynnönen*. Just från Hollola socken i Tavastland är en *Hanus Pynni* känd (1466 2/10, 1484 21/8). Säkerligen har det finska namnet i stockholmskällorna anpassats efter det tyska mönstret, men det muntliga bruket kan ha varit mer finskt än tyskt.

Jakob Jønsson – Kroppota Jap (se SMP 3 sp. 587)

1478 *Jap Jensson Kroppote* (STb 1 s. 144), 1478 *Jacob Jensson* (STb 1 s. 147); 1487 (i överskrift) *Jacob Jønsson Kroppotte*, *Jacob Jønsson* (STb 2 s. 259); 1489 *Japer Jønsson* STb 2 s. 397, säljer gård; (motsvarande notis:) *Jacob Jønsson vestan mwr som tha kallades Kroppotta Jap* (SjB 2 nr 1104); 1491 *Japp Jønssons* STb 2 s. 539, arvskifte; 1496 *framledne Kroppota Jap* STb 3 s. 296.

Binamnet har snarast betydelsen: 'puckelryggig, krokryggig'. Jakob har vanligen skrivits med patronymikon (åtskilliga exempel finns men redovisas inte här) men har tydligen i muntligt bruk kallats *Kroppota Jap*. Ibland har binamnet lagts till efteråt för att skilja honom från andra *Jakob Jønsson*. Slutligen har man vid ett par tillfällen valt att återge det vanliga bruket, med framförställt adjektiv. Även här tycks döden spela in, även om han fortfarande lever 1489. Möjligen är dock jordeboksnotisen införd först efter hans död, vilket formuleringen i preteritum skulle tala för.

Åt ett annat håll, att samtiden haft en känsla för att en person "heter" något, delvis oberoende av vad personen normalt kallas, pekar följande (1491, STb 2 s. 572 f., se om personen SMP 2 sp. 504 f.):

Mester Gødertz hustru medh sin framledne bondes arffua fulmyndoge (rubrik)

Sama dach fore sittende borgamestere her Benckt Smaleningen, her Philpus Jensson j fogatens och radzens nerwaren stode vp j retten Johan Hanewijck och Gericken Hanewijckson, som fulmechtige ware pa beskedelige quinne Margareta vandher Elszstens wegne j Androps stadh, som war **mester Gødertz perlestyckeres** syster Gud hans siel nadhe, **som heth Gødert vander Elzsten**, huilke forscriffne fulmechtoge kendes sich vel fornögda ware ok vpborit haffue C (100) rinske gullene for alt arff, thöm tilfallit var pa forscriffne hustru Margareta vander Elztens wegne. Ther medh stode the fore sittende rätten och gaffue hustru Margareta, mester Gødertz epterleffue hustru, fry, quitt, lyduch och lössz ...

Gødert pärlstickare kallas normalt *mæster Gødert* eller *Gødert pärlstickare*, vilket framgår både här och i åtskilliga andra namnfraser avseende honom. Släktnamnet tycks ha utlösts av att systemen för ovanlighetens skull skrivs med släktnamn. Normalt sett hade *van der Elzten* varit hennes mans släktnamn, och det är kanske för att undanröja alla tvivel om att det rör sig om en syster och inte en svägerska som upplysningen om att Gødert "egentligen" heter *van der Elzten* har infogats. Säkerligen har även här döden ett finger med i spelet.

Göderts släktnamn används även långt tidigare, 1459, i ett tyskspråkigt brev, infört i Stockholms jordebok, *Godert fan der Eelst*, och i den svenskspråkiga överskriften, *Gødert fan der Elst perlestickeres breff* (SJB 1 nr 584).

Jämförelsevis kallas en annan pärlstickare, som för oss är mer känd som målare, veterligen aldrig annat än *Albrict perlasyckare* eller *Albrict maalare* (SMP 1 sp. 41 f.). Albrekt har dock vid åtminstone ett tillfälle signerat ett av sina verk med sitt släktnamn *Immenhusen* (se Hall m.fl. i Fornvännen 98, 2003 s. 131 f.), även om hans vanliga signatur var *Albertus pictor*.

I föredraget skall jag försöka utröna i hur stor utsträckning de här antydda modellerna kan tillämpas på andra skrivningar. Beläggen kommer huvudsakligen från Stockholms stadsböcker, men det blir även en del utflykter till andra och tidigare källor.

Se om mitt projekt om namnfraser SAS 26 s. 111 ff. och i preprint till den femtonde nordiska namnforskarkongressen, http://nfi.ku.dk/navnekongres2012/foredrag/lennart_ryman/.

För ett tydligt exempel på hur en skrivare i ett brev [1433 12/3] ändrat omtalssätt från det tydligen normala *Nichils Tyerp* till det mer formella *Nichils Ødhstensson Tyerp ath vidhirnampn*, se Ryman i OUÅ 2013 s. 91 f. (bild av brevet, se SDHK 21912).

I föredraget skall jag även försöka angripa frågan i vilken mån ett namn av samtiden sågs som något som man ”bar” och i vilken mån det sågs som ett språkligt tecken som omgivningen – tillfälligt eller genomgående – använde för att referera till en person.

Källor

SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek [på Internet].

SJb 1 = Stockholms stads jordebok 1420–1474. 1876. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 1. Jordeböcker 1.)

SJb 2 = Stockholms stads jordebok 1474–1498. 1914. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 1. Jordeböcker 2.)

SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 ff. Uppsala.

STb 1 = Stockholms stads tänkeböcker 1474–1483 samt burspråk. 1917. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 1.)

STb 2 = Stockholms stads tänkeböcker 1483–1492. 1944. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 2.)

STb 3 = Stockholms stads tänkeböcker 1492–1500. 1930. (Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker 3.)

Berit Sandnes

I grenselandet mellom personnavn og bebyggelsesnavn

Foredraget handler om navn som kan denotere både person og gård. Typen er fremst kjent fra Dalarna, hvor de tradisjonelt har vært kalt gårdsnavn. Inger Larsson har foreslått en alternativ term *ekonym*.

Her analyseres et skånsk materiale. De skånske navna som ligner ekonymer er normalt genitivsellipser: Han hade sina väga förbi *Brokens*. Bengt Pamp påpeker: ”För den nutida språkkänslan i Bjäre är de genitiviske ortnamnen och de genitiviske elliptiska personbeteckningarna identiska”. *Brokens* kan altså referere både til en gård og en person. De kan også arves både via en person og via en gård.

I Skåne er ekonymene avgrenset til muntlig navneskikk og lokal brukerkrets. Dels har de en rent praktisk funksjon i et samfunn med et begrenset utvalg perssonnavn, dels fungerer de som identitetsmarkører: ekonymet knytter en person til både slekt og eiendom og rotfester dem i en lokal sammenheng.

Avslutningsvis stiller jeg spørsmål om skikken med å gi gårder navn etter personer og at bruksnavn basert på personnavn kan arves ikke er mer omfattende enn man har antatt.

Line Sandst

Hvis byudvikling privilegerer fremskridtet, hvor bliver historien så af? - om midlertidighed som urbane stednavnes drivkraft

I 2028 forventes en ny københavnsk bydel, *Carlsberg Byen*, at stå færdig, og ”midlertidige byrum” er blevet helt centralt for byudviklingsarbejdet. Carlsberg Byen er oprindeligt et industriområde fra 1847 og området karakteriseres derfor allerede af spredte gadeforløb og ældre, nu fredede bygninger, som den nye bydel bygges op omkring. Der findes også (uofficielle) navne på grunden, som enten ignoreres, omdøbes eller implementeres som nye, officielle navne. Beslutninger om navngivning træffes gennem diskussioner mellem Carlsberg Byens udviklingsteam og Københavns officielle navngivende instans, Vejnavnenævnet. Vejnavnenævnet er et politisk udvalg, der har det sidste ord i københavnske navngivningssager inden forslag til nye urbane navne sendes et politisk lag højere op, hvor de endelige beslutninger træffes. Således trådte 12 nye vejnavne i kraft 1. august 2014.

På dette urbane navneskellet kan private erhvervsdrivende og statslige institutioner leje sig ind i Carlsberg Byen med en klausul i lejekontrakten om, at lejemålet kan flyttes, hvis der skal byudvikles og bygges der, hvor lejemålet ligger. Til gengæld har Carlsberg Byen genhusningspligt i fem år fra lejekontraktens indgåelse.

Jeg undersøger, hvad midlertidighed betyder i urban kontekst for at belyse midlertidighedens betydning for urbane navne og navnebestanden i den nye bydel. Hvilke paradigmer ligger til grund for den officielle navngivningen i den nye bydel; privilegeres fremskridtet eller historien? Og hvad sker der, når private erhvervsdrivende skal flytte rundt mellem midlertidige opholdssteder? Flytter navnet med, ændres lokalitetstypen sammen med den fysiske genhusning, og kan de erhvervsdrivendes målgrupper overhovedet finde frem til denotatum, når der rodes med de urbane stednavnes stedsanvisende stabilitet?

Carlsberg Byen er et ud af tre undersøgelsesområder, som sættes under (diskurs-) analytisk lup i min ph.d.-afhandling ”Urbane Stednavne – storbyens sproglige dimension (en stilistisk-retorisk analyse af stednavne i det københavnske byrum)”. Afhandling forventes færdig september 2015.

Väinö Syrjälä

NAMN I GATUBILDEN

- OM NAMN IDE LINGVISTISKA LANDSKAPEN AV GRANKULLA OCH KARIS

Olika typer av namn har en central roll i alla lingvistiska landskap. En stor del av alla skyltar som finns synliga i gatubilden innehåller enbart namn och på ännu flera skyltar finns namn i kombination med annan text. I mitt föredrag diskuterar jag hurdana dessa namn i gatubilden är och hur de påverkar (eller kan uppfattas påverka) den språkliga mångfalden i lingvistiska landskap.

Jag ska först gå igenom hur mycket olika namn skyltarna i mitt material innehåller och hurdana namntyper det är frågan om. I en studie av lingvistiska landskap är det dessutom omöjligt att undgå den kontext där namn (och andra belägg) befinner sig i. Därmed ska jag förutom namn även diskutera namnbärare i två olika meningar: den fysiska namnbäraren, dvs. skylten som namnet kan ses på i gatubilden, och den egentliga namnbäraren, vare sig detta är en plats, område, gata, företag butik eller person.

Jag fokuserar på två tvåspråkiga städer i Västra Nyland: Grankulla och Karis. Dessa är städer med cirka 9000 invånare men med olika majoritetsspråk. Sammanlagt innehåller mitt material 2313 fotograferade skyltar (varav 794 från Grankulla och 1519 från Karis) från centrala delar av de två städerna. Hela 78 % av dessa skyltar innehåller namn, varmed spörsmålet om namnens roll i lingvistiska landskap är högst aktuell här.

Huruvida namn associeras med sin reella/uppfattade originalspråk eller med namnbärarens reella/uppfattade ursprung lämnar flera möjligheter för tolkningen av namn i kontexten av lingvistiska landskap. Eftersom man i studier av denna typ oftast vill kunna presentera kvantitativa resultat om språk i gatubilden, måste man även ta ställning till den omdiskuterade frågan om namnens språkliga tillhörighet.

Olika forskare har i sina studier av lingvistiska landskap valt olika sätt att analysera skyltar med namn. I de flesta studierna är namn i sig inte av intresse, varmed de oftast inte får mycket uppmärksamhet. Tillvägagångssätt varierar från att inte alls kommentera namn till att skilja dem i en egen kategori, som medvetet lämnas utanför den språkliga analysen. Det vanligaste verkar dock vara en (för forskaren kanske omedveten) kombination av att placera namn som en del av det lokala språket eller i klara fall enligt ursprungsspråket (och dessutom ”globala” namn gärna som engelska). De resultat man får och således även den bilden av språksituationen i det lingvistiska landskapet som helhet som man förmedlar påverkas dock radikalt beroende på hur man väljer att

behandla namnen. Denna problematik har tagits upp i några tidigare studier, dock utan att kunna erbjuda några entydiga lösningar.

I de aktuella lingvistiska landskapen av Grankulla och Karis med två (åtminstone i princip) likvärdiga lokala språk får man dessutom ytterligare utmaningar, när många namn inte entydigt kan ses som en del av det ena eller det andra språket. Jag har analyserat materialet noggrant i strävan efter ett motiverat sätt att kategorisera namnen på. Jag ska därmed även visa hur namn i praktiken påverkar bilden av språklig mångfald i gatubilden.

Fornavnstrender i Norge fra midten av 1800-tallet til i dag, med vekt på skriftlig og muntlig form

I foredraget vil jeg for det muntlige presentere en undersøkelse om lydlige forhold i mye brukte første fornavn i Norge fra midten av 1800-tallet til i dag. Særlig interessant mener jeg det er å se på omfanget av vokaler og variasjonen mellom sonore konsonanter (særlig L, M og N) og plosiver (b, p, d, t, g, k). Det er økning i merbruk av hiatus (to vokaler inntil hverandre) fra rundt 1980-årene, og fall i bruken av plosiver i deler av denne perioden.

Andre forhold som jeg vil se på er trykkplassering, antall stavinger og variasjon i endinger. De lydlige forholdene vil jeg også se i forhold til innlånte navn. For skrift er det bl.a. aktuelt å se på stavemåter som kan tyde på engelsk og eventuell annen utenlandsk påvirkning, som f.eks. *-ah*, *c* og *ph*.